

REPEÄMIÄ, MURTUMIA, RAUNIOITA

Susanna Helke & Essi Viitanen (toim.) (2022) *Repeämän kuvat. Dokumentaarinen elokuva ja hyvinvointivaltion murtumia*. Helsinki: Aalto ARTS Books. 424 sivua.

Kaltaiselleni kulttuurintutkimuksen ja sosiaalityön risteysalueilla operoivalle tutkijalle ei usein löydy lukulistalle yhtä kiinnostavaa suomenkielistä tutkimusteosta kuin Susanna Helken ja Essi Viitanen toimittama artikkelikokoelma *Repeämän kuvat. Dokumentaarinen elokuva ja hyvinvointivaltion murtumia*. Muodoltaan erilaisia artikkeleita yhdistävä ja sujuvasti etenevä kirja on toki aiheensa puolesta ajan-kohtainen myös laajemmalle lukijakunnalle.

Hoitoalan ammattilaisten jatkuva kamppailu kohtuullisten työolosuhteiden ja palkkauksen puolesta sekä yhä käynnissä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus ovat osa niitä yhteiskunnallisia kehityskulkuja, joihin Helken ja Viitanen toimittama teos pureutuu. Kotiseudullani Päijät-Hämeessä sote-uudistus on esimerkiksi tarkoittanut sitä, että alueen peruspalveluita on ministeriön vastustuksesta huolimatta ulkoistettu palveluntuottajien yhteisyritykselle. Sen enemmistöomistaja on terveysjätti Mehiläinen, jonka enemmistöomistajia taas ovat ulkomaiset pääomasijoittajat. Terveyskeskusten ulkoistaminen on esimerkki uusliberalismista, jonka ohjaamana suomalaista hyvinvointijärjestelmää on 1990-luvun laman jälkeen ”kehitetty”. Tätä on käytännössä se mieletön murros, jota *Repeämän kuvat* tarkastelee suhteessa dokumentaariseen elokuvaan.

Kirjan toimittajat Susanna Helke ja Essi Viitanen tulevat molemmat Aalto-yliopistosta. Helke on elokuvataiteen ja lavastustaiteen professori ja Viitanen taiteellisen tutkimuksen erityisasiantuntija. Kirjan julkaisija on Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkea-

koulun kustantamo. Helke ja Viitanen kertovat artikkelikokoelman esipuheessa, kuinka teos on syntynyt osana Koneen Säätiön rahoittamaa tutkimushanketta. Hankkeen lähtökohtana oli kysymys yhteiskunnallisen ja poliittisen dokumenttielokuvan ehdoista ja mahdollisuuksista, mutta sittemmin tutkimus kohdentui hyvinvointivaltion murroksien näkyväksi tekemiseen. Huomio siirtyi siihen, kuinka hitaista ja abstrakteista yhteiskunnallisista ilmiöistä, kuten hyvinvointivaltion uusliberalisoinnista, voisi kertoa elokuvallisin keinoin. Tutkimuskysymystä lähestyttiin hankkeessa elokuvantekijöinä, tekijä-teorian ja taiteellisen tutkimuksen keinoin.

Helken ja Viitanen esipuhe ja kirjan esittelytekstit taustoittavat käsillä olevaa runsasta artikkelikokoelmaa osin hämmäntävästi. Useaan otteeseen kirjoitetaan elokuvasta yhteiskunnallisen todellisuuden ”heijastajana”. Kuitenkin koko teoksen kantavana ideana on nimenomaan tuoda esiin kompleksista ja laajasti ajateltuna poliittista suhdetta, joka yhteiskunnallisen todellisuuden ja dokumentaarisen elokuvan välille muodostuu. Eihän elokuva vain *heijasta* todellisuutta vaan osallistuu aktiivisesti sen rakentamiseen. Tähän liittyen jäin miettimään myös toimittajien toteamusta siitä, että ”elokuva ei ole analyysiä, fakta- tai tilastotietoa” vaan sen sijaan näyttämistä ja kerontaa, aistimuksellisen tilan tuottamista. Eikö yhteiskunnallinen dokumentti parhaimmillaan ole taiteen keinoin – tai jopa *taiteessa* – tehtyä analyysiä, asioiden jäsentämistä, huolellista perkaamista ja tulkintaa? Ja eikö tämä taiteel-

linen analyttisyys nimenomaan perustele tekijälähtöisen tutkimuksen merkitystä?

Repeämän kuvat on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa ”Poliittisen äärellä” koostuu neljästä vertaisarvioidusta artikkelista, joiden kirjoittajat ovat Susanna Helken lisäksi Jouko Aaltonen ja Timo Korhonen. Aaltosen artikkelit ovat taustoittava sukellus kirjan aihepiiriin. Niistä ensimmäinen käsittelee Suomessa tehtyjen dokumenttielokuvien suhdetta hyvinvointivaltioon historiallisesta näkökulmasta. Toinen taas syventyy tämänhetkiseen poliittiseen dokumenttielokuvaan tekijähaastatteluiden kautta.

Helke pui ajankohtaisessa artikkelissaan terapiakulttuuria ja yksilötarinoiden esiinmarssia dokumentaarisessa elokuvassa. Tekstissä kaikuu ansiokkaan tamperelaisen Kertomuksen vaarat -tutkimushankkeen anti. Sosiaalisen median kontekstissa kehitetyt kertomuskriittisyyden soveltaminen dokumenttielokuvaan ei ole ongelmatonta, mutta analyysiä jyrkävöittävät feminististen ajattelijoiden näkökulmat. Helke päättää artikkelinsa perustavanlaatuisen kysymyksen: mikä on dokumentaarisen elokuvan rooli nykyistä kesävemmän tulevaisuuden kuvittelemisessä (ja siis rakentamisessa)?

Kirjan toisen osan ”Hyvinvointivaltion kuvan reunoilla” muodostaa kolme artikkelia, jotka siirtävät tutkivan katseen hyvinvointivaltion marginaaleihin. Elina Hirvosen teksti kertoo *Kiehumispiste*-elokuvan (2017) tekemisestä, polarisaation kuvaamiseen liittyvästä epävarmuudesta ja ristiriitaisuudesta. Timo Korhosen artikkeli tarkastelee elokuvien *Kovasiikajuttu* (2012) ja *Tokasiikajuttu* (2017) vammaiskuvauksia ja punk-kapinaa suhteessa mahdollisuuksien politiikkaan. Heta Kaiston ja Katja Lautamatin muodoltaan ja menetelmältään poikkeuksellinen tutkimusartikkeli taas pohtii empaattista kuuntelua Suomen sisällissotaa käsittelevän *Satavuotias yö* -radioteoksen (2018) kontekstissa. Kaiston ja Lautamatin artikkeli on kokeellisuudessaan erittäin onnistunut ja liikuttava (ks. myös Kaisto & Lautamatti 2018).

Kirjan päättää niin ikään kolmesta tekstistä koostuva osio ”Repeämän sanat ja näkymättömät kuvat”, joka omassa luennassani nousee koko teoksen kiinnostavimmaksi osuudeksi, jonka kaikki kolme artikkelia onnistuvat avaa-

maan hyvinvointivaltion rapistumiseen liittyviä huomaamattomia ”itsestäänselvyyksiä”.

Kulttuurintutkija Hanna Kuuselan teksti analysoi muuttunutta yhteiskunnallista kielenkäyttöä eli sitä, kuinka arkeemme on hiipinyt leimaava ja eriarvoisuutta vahvistava puhetapa. Kuusela muistuttaa, että kuulemme harvoin ihmisroskaksi tai sosiaalipummeiksi kutsuttujen ihmisten kokemuksista. Dokumenttielokuvien tekijät ovat Kuuselan mukaan juuri tällä asialla: tehtävänä on monipuolistaa kuvaa näistä ihmisistä, joista yleensä puhutaan vain ”repeämän sanoja” käyttämällä.

Reetta Huhtanen taas analysoi omassa artikkelissaan dokumenttielokuvaansa *Taloussennustajat* (2015). Elokuvan tavoitteena on komiikan etäännyttäviä keinoja käyttämällä tuoda esiin abstraktia yhteiskunnallista todellisuutta, jota hallitsevat talouspuhe ja markkinavoimat. Huhtanen argumentoi, kuinka naurun keinoin on mahdollista saada yhteiskunnalliset rakenteet liikkeelle.

Artikkeliteoksen viimeisenä lukuna on Susanna Helken artikkeli, joka pohtii niin ikään kirjoittajan omaa elokuvaa *Armotonta menoa – hoivatyön lauluja* (2022). Helke kirjoittaa: ”Jos elokuvan äärellä syntyy surun ja naurun outo yhdistelmä, joka laittaa jotakin arvaamatonta

Elokuvassa *Armotonta menoa* hoitajakuoro kommentoi laulamalla vanhustenhoivan tilaa nyky-Suomessa. Kuva: Filmikamari / Road Movies Oy / PEK.

liikkeelle, synnyttää oivalluksen talouskielen vallanjärjestelmästä, silloin voin kokea onnistuneeni.”

Näin itse *Armotonta menoa* -dokumentin huhtikuussa 2022 hoitajalakon aikaan. Ohjajavieraan ja paikallisten poliitikkojen paneelikeskustelun houkuttelemana elokuvateatterin sali oli lähes täynnä. Moni katsojista oli hoivatyön ammattilainen. Tilaisuus oli vaikuttava. Itseäni Helken elokuva muistutti siitä, kuinka kipeästi tarvitsemme taiteen tuottamaa tietoa ja arvokeskustelua yhteiskunnallisista kriiseistä ja talouskasvun hallitsemasta länsimaisesta maailmankuvasta. Tarvitsemme taiteen ravistavia interventioita. Tarvitsemme niitä mahdollisimman paljon, mahdollisimman monille.

Kokonaisuudessaan yli 400-sivuinen *Repeämän kuvat* käsittelee teemaansa sen ansaitsemalla painavuudella. Kirja on hyvin tehty. Kuten Aalto ARTS -kustantamon julkaisusarjalta voi odottaa, fyysinen kirja on myös ulkoasultaan laadukas ja viimeistelty. Anna-Mari Tenhusen graafinen suunnittelu ja Petri Kuokan kuvankäsittely ovat linjassa tekstien kanssa ja ne kommentoivat osaltaan sosiaalisten murtumien ja elokuvan suhdetta. Fragmentaariset stillkuvat viittaavat toistuvuudessaan elokuvan otoksiin. Samalla kuvien katkoksellisuus vie pohtimaan kokonaisuuksien särkymistä: monimuotoinen yhteiselo rajautuu suoriin kulmiin, numeraalisesti mitattaviin selvärajaisiin osiin.

Artikkelikokoelman kumppaniteokseksi sopii hyvin Tuula Helneen ja Laura Kalliomaan Puhan reilu vuosikymmen sitten toimittama teos *Filmi-Kela: Suomi-filmistä sosiaalipolitiikkaan* (2009). Kelan tutkimusosaston julkaisema kirja kokosi ihmistieteilijät tutkimaan elokuvia, kun taas *Repeämän kuvissa* asetelma on toisin päin: elokuvantutkijat ja -tekijät tarkastelevat yhteiskuntaa. Teokset asettuvat kiinnostavasti dialogiin.

Jäin miettimään ajatusta hyvinvointivaltion murtumista. Kenties seisomme pikemminkin aikaisemman järjestelmän raunioissa, kun niin vanhustenhuolto kuin lastensuojelu on jo alistettu kauppatavaraksi ja alueelliset hyvinvointierot kasvavat. Kuten Hanna Kuusela artikkelissaan osoittaa, puhumme nykyään täysin eri kieltä kuin hyvinvointivaltion eetoskokoistaessa. Hyvinvointivaltion uuslibe-

ralisointi on abstrakti ilmiö, koska emme enää pysty ajattelemaan muita mahdollisuuksia kehitykselle. Meiltä ovat loppuneet sanat, joilla käsittää yhteisvastuuta ja tasa-arvoa.

Repeämän kuvat on tärkeä ja vaikuttava kirja. Se nostaa esiin dokumentaarisen elokuvan merkitystä yhteiskunnallisena aikana, jota määrittävä epäsosiaalisuus tarkoittaa paitsi inhimillisesti myös ekologisesti kestäväntöntä elämää. Mistä löytäisimme toivoa nykyiseen yhteiskunnalliseen kehityskulkuun, jonka suunnan kääntäminen tuntuu usein mahdottomalta tehtävältä? Tärkeä valonlähde ahtaassa tilanteessa ovat ainakin elämän merkityksellisyttä ja toisenlaisia tulevaisuuksia hahmotteleva taide ja taiteentekijät sekä tieteellisen tiedon valtasuhteita muokkaava taiteellinen ja tekijälähtöinen tutkimus.

Toiveikasta totisesti on se, että nyt kehittyvä dokumentaarisen elokuvan tekijäsukupolvi on *Repeämän kuvat* -kirjan mukaan selvästi aikaisempaa poliittisempi. Tervetuloa, avoimesti poliittinen suomalainen dokumenttielokuva-kulttuuri!

Miina Kaartinen

YTM, Tampereen yliopisto & Mustarinda-seura

Lähteet

Helne, Tuula & Kalliomaa-Puha, Laura (2009) *Filmi-Kela: Suomi-Filmistä sosiaalipolitiikkaan*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Kaisto, Heta & Lautamatti, Katja (2018) Satavuotias yö: Radioteos sisällissodan muistitietoarkistoista. *Lähikuva* 31(1), 64–72. <https://doi.org/10.23994/lk.70452>.